

Nepnieuws en propaganda

In voorbereiding op elk nummer van *Groepen* ontstaat in mijn hoofd langzaam in de maand voor de deadline al een idee voor het redactioneel. Zo ook voor dit decemberrnummer. Iets luchtigs had ik bedacht. Tot op 7 oktober gewapende groepen Hamasstrijders in een massale verrassingsaanval Israël binnenvielen. In korte tijd werden ruim veertienhonderd mensen, vooral burgers, gedood en meer dan tweehonderd mensen door Hamasstrijders ontvoerd. Israël, maar ook de rest van de wereld, was compleet verrast en in shock. Het voelde gek om met mijn luchtige redactioneel bezig te zijn, maar ik voelde mij ook bezwaard om hierover te schrijven. Vooral omdat het heel lastig is om in weinig tijd en in het beperkte aantal woorden van een redactioneel op een genuanceerde manier te schrijven over dit cultuur-historisch en politiek complexe conflict. Als dat überhaupt al mogelijk is, gezien de al veel langer oplopende polarisatie in binnen- en buitenland rondom Palestina en Israël.

Eerder schreef Nicolai (2021) in *Groepen* over splitsen, splijten en polariseren. Ze stelde dat we leven in een wereld die gemakkelijk te polariseren is. Zij noemde daarbij voorbeelden zoals de bestorming van het Capitool door Trumpaanhangers in 2021 en de Twitterberichten die uitgestort worden over politici. De wereld is zoals Nicolai schreef dan opgedeeld in goed en slecht, in links en rechts, in zwart en wit, in man of vrouw, zij die het bij het rechte eind hebben en zij die niet beter verdienen dan minachting of soms vernietiging, en elke nuance, elke vorm van tussengebied verdwijnt. Ook nu is dit weer sterk zichtbaar na de inval van Hamasstrijders in Israël en de reactie van Israël in de vorm van bombardementen op en invallen in Gaza. Zij haalde in haar artikel hoogleraar Hans Boutellier (2021) aan, die zich specifiek bezighoudt met deze processen van polarisatie. Volgens hem zijn deze processen te kenmerken als een toenemend wij-zij-denken en zijn het processen waarbij de tegenstellingen in de samenleving sterker

worden, waardoor groepen steeds meer tegenover elkaar komen te staan. Volgens Boutellier maakt propaganda gebruik van deze neiging tot polariseren.

Polarisatie is ook in dit conflict overal zichtbaar. In discussies op televisie, gesprekken met vrienden, familie of collega's, maar vooral ook op sociale media zoals TikTok, X (voorheen Twitter) en zelfs op LinkedIn. Veel berichten en beelden, sommige beelden of uitspraken nog schokkender of harder dan andere, veelal polariserend en steeds vaker ook gevolgd door een discussie over de echtheid van een bericht. Vrij snel al verscheen in *NRC* een artikel over het nepnieuws dat ook in dit conflict werd verspreid (Eijsvoogel, 2023). Eijsvoogel noemt daarbij diverse voorbeelden van nepnieuws dat vlak na het binnenvallen van Israël door Hamasstrijders via de sociale media werd verspreid. Zo was er een video van 'ontvoerde Israëlische peuters in dierenkooien' dat nep bleek. Er waren beelden van Hamasstrijders die Israël binnenstormen, maar die waren eerder opgenomen in Egypte en vorige maand geplaatst op TikTok. Er circuleerde een video van een Israëlisch bombardement van een huis in Gaza. Echte beelden, maar van eerder dit jaar in mei. Een video van een geboeide 'hoge Israëlische generaal' die door Hamasstrijders wordt opgepakt, werd meer dan een miljoen keer bekeken, maar dit blijken troepen uit Azerbeidzjan te zijn die een man oppakken.

Via de sociale media kan snel nieuws worden verspreid met een groot bereik wereldwijd, maar ook het verspreiden van nepnieuws gaat via de sociale media snel en makkelijk. Traditionele media hebben hun handen vol aan het verifiëren van informatie

die via sociale media wordt verspreid. Zo ook in de oorlog tussen Israël en Hamas. De BBC heeft hier sinds dit voorjaar een speciaal opgerichte afdeling BBC Verify voor (Eijsvoogel, 2023).

Een deel van het nepnieuws is het gevolg van het slecht checken van feiten en bronnen, maar een deel is ook bewust onderdeel van (politieke) propaganda en speelt in alle politiek georganiseerde grote groepen (Volkan, 2014). Politieke propaganda in brede zin, zegt Volkan (2020), betreft elke communicatie en manipulatie van een politieke autoriteit, gericht op de volgers en de oppositie in het eigen land of in het buitenland, maar ook op mensen die neutraal zijn. Historisch gezien zijn strijdkreten van stammen de voorganger van politieke propaganda. Deze strijdkreten hadden als doel de eigen groep aan te moedigen en de tegenstander bang te maken, maar ook om indruk te maken op degenen die niet meededen. Later in de geschiedenis werden andere manieren gevonden om gevoelens en gedrag te beïnvloeden en het genereren van steun voor politieke beslissingen ten tijde van conflicten vervingen de strijdkreet. Het gebruik ervan werd zowel in vreedstijd als tijdens oorlogen meer gemeengoed. Het verschijnen van propaganda in brede zin loopt parallel aan de verdere ontwikkeling van vormen van religieuze, sociale en politieke organisaties (Volkan, 2020). Verdere ontwikkeling van propaganda vond vooral na de Franse revolutie plaats, waarbij er meer contact kwam tussen de leiders van een land en het gewone volk. Tegen het einde van de Eerste Wereldoorlog verbeterden communicatietechnieken en was er steeds meer contact met het volk. Een voorbeeld is

de nazipropaganda voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog waardoor een situatie werd gecreëerd waarin de 'Arische identiteit' van het Duitse volk kon worden opgebouwd en miljoenen Joden en ook andere vervolgd werden gedehumaniseerd en gedood. De snelle toename van de communicatietechnieken, waaronder het internet en de sociale media in de afgelopen decennia, zorgden voor een grote variëteit aan middelen en methoden van politieke manipulatie en invloed.

Volkan (2020) ziet als belangrijkste doel van propaganda om een psychologische grens tussen de eigen groep en de buurgroep te creëren en binnen een land tussen wie de politieke leider aanhangt en wie niet. Wreedheden kunnen worden uitgevoerd ten dienste van het behouden van deze psychologische grens en het behouden en/of versterken van de grote-groep-identiteit. Zo was Donald Trump vooral via Twitter voortdurend bezig zijn (politieke) tegenstanders aan te vallen met berichten, vaak door het afleggen van valse verklaringen.

Volkan (2020) beschrijft de propagandamachine van een destructieve transformerende leider in de volgende vijf stappen:

1. Re-activatie van een gekozen trauma
2. Versterking van een gedeeld gevoel van slachtofferschap binnen de grote groep
3. Vergroting van het gevoel van 'wij-zij' door terug te keren naar een gekozen glorie
4. Devaluatie en dehumanisering van de 'ander'
5. Creatie van het recht op wraak.

Door dit proces wordt volgens hem een atmosfeer gecreëerd waarbinnen de leden van de grote groep het recht voelen om de 'ander' te vernederen of zelfs te vernietigen en hun eigen grote-groep-identiteit te

zuiveren (Volkan, 2020). Wie het nieuws over Israël en Hamas heeft gevolgd zal veel van bovenstaande destructieve processen en de bijbehorende stappen snel herkennen.

In een recent boek van Karyne Messina (2023) met de titel *Resurgence of global populism* wordt vanuit psychoanalytisch perspectief de invloed van de populistische beweging in de Verenigde Staten op de rest van de wereld beschreven. De focus ligt daarbij op het presidentschap en de nalatenschap van Donald Trump. Zij gaat in op zijn gebruik van projectieve identificatie als vorm van psychologische manipulatie en hoe zijn retoriek daarmee volgens haar heeft geleid tot een toename van racisme en geweld wereldwijd en een geradicaliseerd politiek klimaat.

Relevant voor het onderwerp nepnieuws en propaganda is hoe zij de invloed en het gebruik van sociale media en de traditionele media hierin belicht. Messina beschrijft dat als gevolg van hoe sociale-mediaplatforms zijn vormgegeven de gebruikers in staat worden gesteld om onbelemmerd hun haatvolle gevoelens te projecteren op iedereen die zij willen en eindeloos en onbegrensd hun gal kunnen spuwen zonder repercussies. De sociale media geven populistische leiders of groepen de mogelijkheid om hun eigen narratief te controleren. Met name als het gaat over hen die splitting en projectieve identificatie gebruiken om controle te houden over hun slachtoffers. Volgens Messina heeft Trump in Amerika propaganda, desinformatie en nepnieuws genormaliseerd. Het wordt lastig als mensen sociale media zien als hun voornaamste bron van informatie. In de sociale media kan makkelijk splitting ontstaan door mensen of groepen toe te

wijzen aan goed of slecht en dat kan vervolgens leiden tot projectieve identificatie, waardoor mensen zichzelf als slachtoffer gaan zien. De volgende stap kan zijn dat dit wordt uitgeleefd, wat kan leiden tot radicalisering. Uit verschillende studies naar radicalisering blijkt dat internet en de sociale media hier een belangrijke rol in spelen (Messina, 2023). Ook Volkan (2014) beschrijft deze link met radicalisering en met name dat kwaadaardige politieke propaganda sterk geassocieerd is met de wijdverspreide terroristische activiteiten waar we tegenwoordig mee geconfronteerd worden. We zien nu de invloed van de sociale media op politieke propaganda en de invloed van deze propaganda, waarbij nepnieuws en propaganda zeer makkelijk binnen een breed publiek kunnen worden verspreid. Radicalisering, splitting, verdere polarisering en destructieve processen die kunnen leiden tot dehumanisering en zelfs geweld. Dit conflict tussen Israël en Hamas speelt zich niet alleen af in Israël en Gaza, maar wordt ook bevochten en gevoed via propaganda en nepnieuws op het internet. Processen die wij als groepstherapeuten herkennen. Gelukkig zijn wij in ons werk vaak wel in staat om deze te bewerken en weten wij negatieve processen vaak te voorkomen in onze groepen.

In dit decembernummer van *Groepen* neemt de voorzitter van de NVGP, Marc Daemen, de lezer mee in de beleidsprioriteiten van de NVGP voor de komende jaren. Hij voorziet een mooie toekomst voor groepstherapie. In dit nummer vindt u ook de eerste column van Rianne van de Kraats. Zij is psychiater en specialistisch groepstherapeut NVGP binnen MoleMann in het Meander Medisch

Centrum in Amersfoort. Tevens is zij lid van de sectie Maatschappij als Groep (MAG) van de NVGP. Vanaf dit nummer zal zij schrijven over wat er speelt in de maatschappij en het dagelijks leven. In haar eerste column schrijft zij over autonomie als een van de emotionele basisbehoeften van het kind. Frans van Paassen beantwoordt in zijn artikel de vraag wat iemand een goede therapeut maakt door een overzicht te geven van het wetenschappelijk onderzoek naar factoren die een belangrijke rol spelen in de effectiviteit van de psychotherapeut. In een mooie aanvulling op het artikel over de effectieve psychotherapeut en de column van de voorzitter over de toekomst van groepstherapie doet Marjolein Koementas-de Vos verslag van haar deelname aan een internationale werkconferentie over Evidence Based Group Therapy (EBGT). Deze werkconferentie is onderdeel van een internationale missie om groepstherapie te promoten als oplossing voor de ontoegankelijkheid van de geestelijke gezondheidszorg en bestaat uit groepstherapeuten uit heel de wereld die zich bezighouden met wetenschappelijk onderzoek naar groepstherapie. De column van Sandra Schruiver gaat over authenticiteit, jezelf durven uiten en hoe lastig dit kan zijn. In groepen dagelijkse kost. Tot slot: twee boekrecensies. Klinisch psycholoog Arthur Hegger bespreekt het *Leerboek Groepspsychotherapie* onder redactie van Arnout ter Haar en Piet Verhagen uit 2022. Arnout ter Haar schrijft over uitstoten en invoegen, ondermijnen en samenwerken als hij de roman *Tijgerlelie* van Marion Pauw over zondebokvorming combineert met het proefschrift van socioloog Kasper Otten over onderzoek naar samenwerking in veranderende groepen.

In dit nummer geen nepnieuws en zeker geen bewuste propaganda. Wij hopen als redactie van dit tijdschrift een platform te bieden waarbinnen er ruimte is voor de verspreiding van wetenschappelijke kennis en visies over groepen, groepsdynamica en de samenleving als grote groep. Soms in korte bijdragen, soms in uitgebreidere artikelen, bij voorkeur met prikkeling en een kritische

noot, maar altijd met als doel om nuance- ring en verschillende perspectieven te bieden en ruimte te geven aan nieuwsgierigheid. Net als waar wij in onze therapiegroepen aan werken. Blijf vooral dus genuanceerde artikelen schrijven, publiceren en lezen.

Salvatore Vitale

Refereren aan:

.....
Vitale, S. (2023). Nepnieuws en propaganda. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 18(4), p. 5-9.

Literatuur

.....
Boutellier, H. (2021). *Het nieuwe Westen: De identitaire strijd om de sociale verbeelding*. Amsterdam: Van Genneep.

Eijsvoogel, J. (2023, 9 oktober). Desinformatie over Israël en Gaza blijft staan door beleid Elon Musk. *NRC*. <https://www.nrc.nl/nieuws/2023/10/09/desinformatie-over-israel-en-gaza-blijft-staan-door-beleid-elon-musk>

Messina, K.E. (2023). *Resurgence of global populism: A psychoanalytic study of projective identification, blame-shifting and the corruption of democracy*. London & New York: Routledge.

Nicolai, N. (2021) Splitsen, splijten en polariseren. *Groepen. Tijdschrift voor groepsdynamica & groepspsychotherapie*, 16(4), p. 27-38.

Volkan, V.D. (2014). *Psychoanalysis, international relations, and diplomacy. A sourcebook on Large-Group Psychology*. London & New York: Routledge.

Volkan, V.D. (2020). *Large-group Psychology. Racism, societal divisions, narcissistic leaders and who we are now*. Oxfordshire: Phoenix Publishing House.

.....